

Posudek oponenta doktorské disertační práce

Doktorand: **Ing. Mgr. Zuzana Fišerová**

Název práce: Zadlužování fyzických osob

Studijní program: P6202 Hospodářská politika a správa

Obor: 6202V010 Finance

Pracoviště: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky

Oponent: JUDr. Ing. Zdeněk Strnad, Ph.D., MPA

Není to poprvé, co jsem (tu a tam) požádán o posouzení některé z prací tohoto druhu. Zkušenost mi proto umožňuje hned na úvod uvést, že hodnocenou doktorskou disertační práci považuji za mimořádně zdařilou až výtečnou a ve vztahu k praktickému uplatnění nejen v akademické sféře, ale rovněž v reálném „insolvenčním světě“ za jednoznačně přínosnou.

I.

Aktuálnost zpracovaného tématu

Těžko bychom našli aktuálnější téma týkající se insolvenčí, než jaké nyní představuje oddlužení, běžnou populací označované jako „osobní bankrot“. Troufám si tvrdit, že z hlediska četnosti výskytu aspiruje slovo „dluh“ na jedno z klíčových slov uplynulého roku, možná spíše let. Dluhová zátěž minulých období se ukazuje jako stěží sama o sobě řešitelná. Obyvatelstvo (a média tušící zájem svých posluchačů a čtenářů) stále hlasitěji volají po vhodném řešení. Díky poměrně vysokému procentu dotčené populace (rozuměj též voličů) představuje dluhová problematika již několik let jedno z hlavních celospolečenských témat. Jejím řešení proto věnují zvýšenou pozornost i centrální úřady (včetně Ministerstva spravedlnosti), stejně jako legislativní, resp. zákonodárné sbory (ty mnohdy zřejmě nejviditelněji ve jménu opojného populismu). Diskutuje se o příčinách i důsledcích předlužení společnosti i jednotlivců, o struktuře dluhů i o chování jednotlivých aktérů procesu oddlužení. Navrhují se (mnohdy neotřelá) řešení. Přijímá se nová regulace. Posilují se dohledové i kontrolní pravomoci privátních subjektů i veřejných, resp. státních orgánů a institucí. Přesto se tak ale obvykle děje bez toho, aby při tom diskutujícím na stole ležela příslušná analýza, studie či odborné pojednání. Dlouhodobě tak ve vztahu k insolvenčním postrádáme odborné „podhoubí“ a vědeckou oporu (či spíše podporu) pro proponovaná řešení, jejichž cílem by mělo být odstranění stávajících nedostatků či naopak další rozvoj osvědčených postupů, resp. přístupů. Vybrané téma tak bylo zvoleno více než aktuálně. Práce tohoto druhu jsme totiž v insolvenčních dosud postrádali.

II.

Naplnění cílů stanovených v disertační práci

Autorka zvolené téma a vhodně identifikovaný vědecko-výzkumný cíl (tj. nalézt společné charakteristiky zadlužování fyzických osob, popsat závislosti zadlužování fyzických osob na čase před zjištěním úpadku a komplexně popsat proces zadlužování) uchopila jako celek a neodkláněla se od něj. Práce je kompaktní, přehledně strukturovaná a logicky vystavěná (od obecnějšího a teoretického – až literárně pojatého – základu, přes vlastní vědecké zkoumání, výpočty a analýzy až po konkrétní návrhy řešení související s aktuálními legislativními záměry), když nejsilnější se práce jeví v pasážích výzkumných, zejména v kapitole věnující se závislosti zadlužování na čase před vyhlášením úpadku (3.2.1) a v kapitole věnující se zkoumání závislosti věku a pohlaví na výši dluhu a schopnosti splácet (3.3.1). Právě takové závěry považuji za mimořádně přínosné pro insolvenční teorii i praxi a za klíčový přínos této

práce a autorčin úspěch při naplňování zvoleného tématu. Je-li totiž něco, co považují dlouhodobě pro insolvenční praxi z hlediska jejího žádoucího rozvoje i do budoucna za nezbytné, je to širší a stabilní teoretická (či spíše teoreticko-vědecká) základna, ze které by mohla insolvenční praxe – stejně jako praxe v jiných (tradičních) oborech práva – čerpat nové poznatky a s níž by mohla konfrontovat vlastní zkušenosti a praktické postupy. Jsem potěšen, že předložená práce (s četnými budoucími přísliby rozpracování některých v ní naznačených témat či prověření závěrů vztažených díky orientaci na sběr dat na periodu krátce po účinnosti nové insolvenční úpravy v roce 2008 i v obdobích pozdějších) i autorčin autentický a naprosto uvěřitelný „zápal“ pro věc by mohly být dalším vhodným stavebním kamenem tohoto teoreticko-vědního insolvenčního zázemí.

III.

Postup řešení problému, výsledky disertační práce a vlastní přínosy studenta

Práce je přehledně rozčleněna (krom rozsahem odpovídajícího úvodu a závěru – kapitola šestá) do dalších celkem 8 kapitol. Po detailně rozpracovaných teoreticko-filozofických základech věnovaných zejména důvodům a příčinám zadlužování fyzických osob, jež mnohdy (nevyhnutelně) vyústí v (dobrovolnou či vynucenou) aplikaci nástrojů insolvenčního práva, vývoji přístupu k tomuto jevu nejen v podmínkách České republiky, ale rovněž v zahraničí, a rozboru aktuální problematiky řešení oddlužení právě projednávanými (či přijímanými) legislativními návrhy (kapitola první), následuje rovněž veskrze teoretická kapitola druhá týkající se metodiky, vlastní koncepce disertační práce a otázky sběru dat (Data 1; pilotní studie pro druhou fázi sběru dat; Data 2), v níž autorka mimo jiné na základě poznatků získaných studiem odborné literatury, kritickou analýzou zkoumaných informačních zdrojů, rozhovorů a přednášek odborníků v dané oblasti i vlastních zkušeností s danou problematikou formuluje 5 klíčových vědeckých otázek, na něž v rámci svého zkoumání bez zbytku také odpoví: 1/ *jaké jsou výše půjček a jaké jsou náklady na půjčky u dlužníků, kteří jsou v oddlužení, a jak se parametry půjček mění v závislosti na době do vyhlášení úpadku?*, 2/ *jaké jsou charakteristiky dlužníka v oddlužení?*, 3/ *jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení?*, 4/ *jaká je míra uspokojení věřitelů dlužníky v oddlužení?* a 5/ *v jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?* V navazující třetí kapitole se autorka zabývá vlastním výzkumem zadlužování fyzických osob na vzorku dat získaných analýzou 664 insolvenčních řízení zahájených v prvních dvou třetinách roku 2008 (Data 1), resp. analýzou dalších celkem 148 insolvenčních řízeních včetně 843 v nich uplatněných půjček (Data 2). V rámci výzkumu dochází autorka například k závěrům o tom, že *lidé mají tendenci půjčovat si na vyšší úrok těsně před vyhlášením svého úpadku* (srov. s. 50), popř. že *v období před úpadkem se zvyšuje podíl malých půjček obvykle s vysokým úrokem... v období (300 dnů) před úpadkem se projevuje silná tendence k realizaci půjček do 10 000 Kč, případně do 50 000 Kč* (srov. s. 51, resp. 53), nebo též že *je slabě patrná tendence ke zvyšování četnosti výskytu půjček s vyššími ročními náklady se zkracováním doby do úpadku* (srov. s. 52). Vysoce hodnotné je rovněž zjištění, že *konstantní hodnota ročního nákladu neboli celkové roční náklady za úvěry na půjčky, které jsou dlužníci v průměru ochotni akceptovat, je ve výši 21 000 Kč* (srov. s. 56). Zajímavý je rovněž závěr o tom, že *průměrná výše dluhu u žen (zastoupených ve zkoumaném vzorku z 36,1 %) činila 537 tisíc Kč, přičemž průměrná výše uspokojení jejich věřitelů dosáhla 46,2 %*. *Muži ve sledovaném vzorku měli průměrnou výši přihlášených pohledávek 652 tisíc Kč a jejich věřitelé byli uspokojeni z 58,8 %*. Patrná byla dále i tendence ke zvětšování celkového dluhu se zvyšováním příjmu dlužníků (byť rozptyl hodnot, jak sama autorka přiznává, byl značný). Pokud jde o strukturu dluhu průměrného dlužníka, dospěla autorka k závěru, že *více než 40 % dluhů tvoří instituce, jejichž hlavní činností je půjčování peněz (banky, nebankovní společnosti a inkasní společnosti), přes jednu třetinu tvoří pohledávky fyzických osob a nefinančních společností a více než 18 % činí podíl pohledávek veřejného sektoru (dlužné odvody na zdravotní či sociální pojištění, daně, soudní poplatky, poplatky za komunální odpad atd.)*. Autorka se zároveň věnovala i procedurálním

souvislostem oddlužení, když v kapitole 3.3.4 porovnávala dobu rozhodování jednotlivých soudů v době od podání návrhu na povolení oddlužení do zjištění úpadku (ve 30 % případů je rozhodnuto do 1 měsíce; jen 22 % případů trvá déle než 100 dnů) a v době od zjištění úpadku do schválení oddlužení (v 90 % případů je splátkový kalendář zahájen do 190 dnů). Pokud jde o míru splácení, dochází autorka k závěru, že *úměrně s výší dluhů celkové uspokojení věřitelů klesá* (srov. s. 69). Podíl počtu zajištěných půjček (nejčastěji nemovitostí) vzhledem k celkovému počtu půjček činil pouze 2,21 %; vyjádřeno objemově, jednalo se o 25,96 % (srov. s. 73). Za varovný je třeba považovat závěr, podle kterého banky (a to navíc ještě jen některé) zajišťují jen nízké procento svých pohledávek (srov. s. 75). Kapitola čtvrtá je pak vlastní diskusí autorky o závěrech zjištěných v rámci výzkumu v průběhu doktorského studia vztaženou k právě projednávaným návrhům na řešení dluhové problematiky (zejména ke sněmovnímu tisku 71 aktuálního volebního období). Autorka v první řadě nesouhlasí s předkladateli citovaného sněmovního tisku, pokud jde ze strany mnohých poskytovatelů půjček o nedostatečné zohlednění finanční situace a možností daného zájemce o získání cizích zdrojů, a uvažuje, že legislativci *by měli zohlednit náklady těch věřitelů, kteří při vzniku dluhu nemohli dostatečně kalkulovat s úvěrovým rizikem*. Navrhuje například i koncept daňových úlev pro ty věřitele, jejichž pohledávka byla zařazena do splátkového kalendáře, ale nebyla zcela uspokojena. Autorka rovněž odmítá diskutované plošné odpouštění příslušenství půjček, neboť takové opatření *nenastavuje rovné podmínky všem věřitelům ani dlužníkům*. Na rozdíl od vládního návrhu „oddlužovací novely“ doporučuje tzv. podmíněnou „nulovou variantu“, tedy umožnění nulové varianty pouze v případě, kdy by část zjištěných pohledávek (např. nadpoloviční většina) pocházela z období kupř. let 2008 až 2012, jež autorka trefně označuje za období „zlaté éry“ rozhodčích doložek. Také se (a opět celkem přílehlavě) přimlouvá za ponechání určité minimální hranice splacení zjištěných pohledávek, neboť v demotivaci dlužníků spatřuje (a opět mohou pouze dodat: oprávněně) poměrně velké riziko. Jako samozřejmý evergreen pak v závěru svých námětů a úvah připomíná *důsledné a neustálé finanční vzdělávání zadlužených i nezadlužených občanů*. V kapitole páté autorka sumarizuje své představy o možných přínosech této své práce pro vědu a praxi. Závěr je obsahem kapitoly šesté. Přehledu literatury je věnována kapitola sedmá (Seznam použité literatury), zatímco vlastní publikace autorky jsou obsahem kapitoly osmé. Plastický pohled na osobnost autorky pak čtenáři vhodným způsobem zprostředkovává kapitola devátá (Odborný životopis autora).

K rozpravě u obhajoby doporučuji následující témata:

- mohla by autorka blíže vysvětlit svoji hypotézu (jež mimochodem není cizí ani mně) o příčinách zadlužování obyvatel spočívajících mj. v tzv. *všeobecné akceptaci života na dluh* (s. 15)? Co s tím?
- autorka si jako zdrojové období pro svoji práci vybrala rané období naší nové insolvenční právní úpravy; jak odhaduje vývoj v oblasti oddlužení po přijetí zásadní novely insolvenčních předpisů č. 31/2019 Sb. (tzv. oddlužovací novela) – ostatně, sama autorka klade obdobnou řečnickou otázku na straně 77? Jaké zásadní změny přinese tato novela od 1. 6. 2019 pro oddlužení?
- praxe podle autorky ukazuje, že plnění závazků dlužníků v průběhu oddlužení klesá a v mnohých insolvenčních řízeních nedochází k plnění daru, případně dochází k jiným výpukům v příjmech (s. 46); jak se tomu bránit? Jak na uvedenou situaci reagovat? A jak se k uvedené problematice staví judikatura zejména vyšších soudů?
- z výzkumů realizovaných studentkou v průběhu doktorského studia a závěrů publikovaných v předložené práci vyplývá, že dlužníci v období krátce před úpadkem ochotněji podstupují riziko brát na sebe (sic objemově nižší) úvěry s vyšším úrokem. Lze tomu nějak předcházet? Jaká může být v tomto směru prevence?

- jak si autorka vysvětluje genderovou nevyváženost zkoumaného vzorku dlužníků (36,1 % žen, 63,9 % mužů)? Je to obecná tendence?
- měl by mít stát, resp. veřejný sektor jako jeden ze systémových věřitelů (viz s. 63) prioritu uspokojování svých pohledávek, když autorka sama označuje úspěšně oddlužené jedince za *černé pasažéry veřejného systému*? Jaká jiná opatření se nabízí?
- jak čelit riziku zneužívání oddlužení dlužníky ve snaze zmařit na posledních chvíli exekutorovi dražbu jejich majetku?

IV.

Význam pro praxi a rozvoj vědního oboru

Přínosy posuzované disertační práce spatřuji jak v rovině teoretické (= komplexní zpracování teoretických poznatků o přístupu k zadlužení fyzických osob v České republice i v zahraničí), tak v rovině praktické (zejména věřitelé získají data o vývoji zadlužení, výtěžnosti úvěrů a vůbec strukturu dluhů fyzických osob potenciálně ohrožených insolvenční, která mohou snadno začlenit do svých úvěrových strategií či politik apod.). Na předloženou práci lze snadno navázat a provést testování s určitým časovým odstupem, resp. v jiné (navazující) časové periodě. Lze ji nepochybně využít i pro debatu o změnách v příslušné legislativě či i jen pro aplikace skutečně „dobré praxe“ – ať již na straně věřitelů, neziskového sektoru (východisko při tvorbě doporučení řešení úpadkové situace dlužníků), tak na straně veřejného sektoru, resp. insolvenční justice jako takové.

Opakovaně tvrdím, že přínos prací tohoto typu je právě v oné symbióze ryze teoretických (až akademických) závěrů s vlastními praktickými zkušenostmi a poznatky autorky, pro kterou není zkoumaná oblast jen stěží představitelnou výšecí reality vyčtenou z odborné literatury či paragrafů toho kterého právního předpisu. Dává mi to naději, že insolvenční problematika již nemusí být pouze nezajímavou disciplínou na pomezí práva a ekonomie. Může mít dokonce své zastání i v opravdové vědě, což je nezbytným předpokladem pro její další kultivaci a tím pádem i pro zlepšení celkové reputace v očích nejen odborné, ale především laické veřejnosti. To je ostatně cíl, o který i já sám dlouhodobě usiluji. K práci proto nemám žádné připomínky. A autorce za její příspěvek v tomto směru děkuji!

V.

Formální úprava a jazyková úroveň

Práce je zpracována po všech stránkách na neobyčejně vysoké úrovni. Je přehledná, metodická a čtivá. Má logickou strukturu. Čtenář v ní neztrácí orientaci. Je stylisticky naprosto čistá a vytříbená a dokládá velkou míru zaujetí autorky studovaným tématem. Využití cizojazyčných zdrojů je vzhledem k typu práce až překvapivé. Pro vše výše uvedené proto ani nehodlám zmiňovat (skutečně jen) ojedinělé formulační nepřesnosti (zejména překlepy), neboť celkový dojem z předložené práce nemůže být jiný než výlučně pozitivní.

Autorka v práci pracuje dostatečně s domácí i zahraniční literaturou (a to dokonce v přibližně stejném poměru). Použité prameny jsou v textu řádně citovány.

Rozsah práce naprosto odpovídá danému druhu závěrečné práce a náročnosti zvoleného tématu. Být o něco delší, práce by ztrácela svoji kompaktnost. Zkrácení by naopak bylo na úkor rezignace na některá podstatná témata.

Velmi oceňuji i formu prezentace získaných poznatků v podobě (byť z hlediska počtu limitované) vlastním nákladem autorky vydané vkusně koncipované publikace.

Mám-li tedy výše uvedené shrnout a směřovat své hodnocení pomalu samotnému závěru, pak docházím k přesvědčení, že předložená doktorská disertační práce obsahuje původní výsledky a originální zpracování ucelené části problematiky oddlužení (tj. zkoumá zadlužování

fyzických osob, strukturu a rozsah dluhů včetně závislosti na čase), a to na úrovni, která dalece přesahuje publikační standardy obdobných vědeckých výstupů.

Po formální stránce práce vyhovuje požadavkům, které jsou běžně na tento druh prací kladeny. Považuji ji proto i z tohoto hlediska za naprosto vyhovující.

VI.

Publikační činnost studenta

K publikační činnosti doktorandky mohu uvést jen tolik, že svědčí nejen o jejím opravdovém zápalu pro zkoumanou problematiku, ale rovněž o záměru ochotně předávat vlastní poznatky čtenářům (tuzemským i zahraničním) jak z okruhu ryze odborné či akademické veřejnosti, tak i každodenním (insolvenčním) praktikům insolvenčními správci počínaje a věřiteli, ať již mezi ně zahrnujeme bankovní či nebankovní subjekty, a veřejným sektorem konče.

VII.

Shrnutí

Celkově hodnotím práci jako mimořádně povedenou syntézu hlubokých teoretických znalostí o fenoménu oddlužení, společenské poptávce, resp. potřebě řešit dluhovou problematiku a vůbec příčinách toho, proč, kdy a jakým způsobem se fyzické osoby zadlužují (výstižné jsou v tomto směru zejména kapitoly 1.1 a 1.2), stručného exkurzu do mezinárodního srovnání obohacenou o závěry unikátního výzkumu založeného primárně na metodách popisných a matematicko-statistických. Autorka přitom nejenže hodnotí a analyzuje stávající právní úpravu (přístup *de lege lata*), ale přichází na základě těchto svých zjištění i s vlastními (nejen legislativními) návrhy s cílem působit preventivně na dlužníky v zájmu eliminace jejich dalšího (nežádoucího) zadlužování, přičemž přitom apeluje na to nezapomenout při přijímání jakýchkoliv nových návrhů při řešení dluhové problematiky ani na věřitele, byť pro-dlužnický orientované směřování našich insolvencí je více než zřejmé (pohled *de lege ferenda*).

Rád jsem si předloženou práci přečetl a rád podávám tuto svoji stručnou (snad ale přesto výstižnou) zprávu a její hodnocení. Práce v žádném případě nepatří do šedého průměru standardů, jaké jsou na práce tohoto druhu kladeny, ale zcela jistě z něho vybočuje. Má proto nemalý potenciál posloužit insolvenční praxi. Může být rovněž základem pro další výzkumy navazující na zkoumanou periodu vztahující se toliko k počátečnímu uvádění nové insolvenční legislativy „do života“. Dokonce bych si přál, aby tomu tak skutečně bylo a aby vyzkoumané závěry posloužily jako nezpochybnitelný a objektivní podklad pro jakékoliv další (legislativní) úpravy insolvenčního procesu.

VIII.

Závěr

Na základě shora podaného zhodnocení předložené práce, která dle mého názoru splňuje obsahové i formální požadavky kladené na doktorskou disertační práci, jsem s radostí dospěl k níže uvedenému závěru:

Práci doporučuji k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertační práce.

V Jindřichově Hradci dne 16. 2. 2019

JUDr. Ing. Zdeněk Strnad, Ph.D., MPA